

Академія праці, соціальних відносин і туризму

Тетяна Семигіна

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО НАПИСАННЯ ДИСЕРТАЦІЇ
ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»**

Київ -2020

УДК 001.891:364

Рецензентки:

Олена Карагодіна, д.мед.наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму

Олена Чуйко, д.псих.наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

*Рекомендовано Вченою Радою Академії праці, соціальних відносин і туризму
(протокол № 2 від 15 жовтня 2020 року)*

Семигіна Т.

Методичні рекомендації до написання дисертації доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота». Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 41 с.

У виданні узагальнено інформацію про специфічний характер досліджень у соціальній роботі та коротко схарактеризовано парадигми досліджень у соціальній роботі. Основне призначення видання – надати інформацію про оформлення тексту дисертаційної роботи відповідно до чинних вимог Міністерства освіти та науки України.

Видання призначене для здобувачів наукового ступеня доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота».

© Тетяна Семигіна, 2020

© Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020

Зміст

Вступ	3
Розділ 1	
<i>Рекомендації щодо дизайну дисертаційного дослідження із соціальної роботи</i>	4
Розділ 2	9
<i>Рекомендації щодо структури дисертаційного дослідження із соціальної роботи</i>	
Розділ 3	26
<i>Рекомендації щодо оформлення дисертаційного дослідження</i>	
Розділ 4	
<i>Рекомендації щодо оформлення посилань та списку використаних джерел</i>	34
Перелік використаних джерел	40

Вступ

Будь-яке наукове дослідження, зокрема й дисертаційне, спрямоване на отримання нового знання, накопичення важливих нових наукових фактів, які корисні для розвитку науки і практики. Відтак дисертаційна робота має продемонструвати, що отримані здобувачем наукового ступеня доктора філософії із соціальної роботи факти справді можна вважати науковими, новими, значущими, корисними, перспективними.

Ці методичні рекомендації не покликані навчити проводити дисертаційне дослідження. Для цього освітньо-наукова програма підготовки докторів філософії за спеціальністю «Соціальна робота» пропонує низку академічних дисциплін. У рекомендаціях лише узагальнено інформацію про специфічний характер досліджень у соціальній роботі та схарактеризовано парадигми досліджень у соціальній роботі.

Основний фокус зроблено на оформленні тексту дисертаційної роботи відповідно до чинних вимог Міністерства освіти та науки України.

У рекомендаціях представлено можливу структуру дисертаційної роботи з огляду на прикладний характер досліджень у соціальній роботі, який передбачає специфічну репрезентацію наукових здобутків («теоретичне обґрунтування – методологія дослідження – результати дослідження та їх обговорення»).

Розділ 1

Рекомендації щодо дизайну дисертаційного дослідження із соціальної роботи

Призначення досліджень у соціальній роботі

Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (2018) [21] визначає, що дослідження у соціальній роботі орієнтовані на оцінку потреб та ресурсів людей у їхніх середовищах та мінливих контекстах їхнього життя; забезпечення інформацією для розробки, впровадження та оцінювання політики, програм та послуг, особливо для маргіналізованих та уразливих груп населення; покращення соціального добробуту та розвиток прав людини, соціальної, економічної та екологічної справедливості. Таким чином, дослідження покликані забезпечити позитивні зміни у житті як окремих індивідів, так і великих груп людей, сприяти соціальному розвитку та добробуту, який визначено як ключову мету сучасної соціальної роботи.

Дослідження у соціальній роботі спираються на різноманітні методологію та методи, визнають множинність, різноманітність, багатовісні реалії/істини та різні способи дослідження та пізнання. При цьому особливого значення набуває критичний аналіз різних контекстів, в яких відбувається дослідження, використання різних гносеологічних підходів, опертя на якісні, кількісні та змішані методи. Ці мультиметодні дослідження у соціальній роботі здійснюються, зокрема, задля того, щоб допомогти зрозуміти індивідуальні, міжособистісні та ширші соціальні й структурні проблем, а також їх наслідки.

Специфічний вектор розвитку досліджень із соціальної роботи – це інтеріоризація цінностей, покладених в основу соціальної роботи як професії та наукової дисципліни, зокрема, через здатність керуватись етичними нормами в їх новому тлумаченні [12]. В суто практичній площині йдеться про формування іншої дослідницької культури, що базується на визнанні пріоритету автономії клієнта (досліджуваного), його невід’ємного права на участь у прийнятті рішення щодо потреби в дослідженні, розробці його дизайну, доступі до результатів та їх обговорення [5].

Отже, специфічна особливість досліджень у соціальній роботі – це їхній прикладний характер. Вони покликані допомогти розв’язати конкретні соціальні мікро- та макропроблеми. Водночас такі дослідження повинні мати виразний клієнтоцентрований характер.

Партиципативний характер досліджень із соціальної роботи

Поширеним явищем у дослідженнях із соціальної роботи є залучення клієнтів соціальної роботи як співдослідників та співвиробників знань, що отримало назву **«партиципативних підходів»** (від англ. – participatory approaches) або «дослідження за участю», чи «дослідження у співпраці», «колаборативні дослідження» (від англ. – collaborative research). Таке залучення може відбуватися на всіх етапах дослідження. Партиципативні дослідження в багатьох випадках є по суті комбінацію дослідження та практичного втручання із розвитку певної громади чи цільової групи [20].

Переваги залучення клієнтів соціальної роботи стосуються трьох рівнів: особистісного, рівня громади та дослідників. Так, на особистісному рівні, участь клієнтів соціальної роботи у дослідженнях дає їм змогу ухвалювати певні обмірковані рішення щодо себе, а також на рівні громади, впливати на практику соціальної роботи, виступати в ролі адвокатів соціальних змін, фасилітаторів, консультантів та експертів. Отримані результати дослідження із залученням користувачів мають кращу методологічну та етичну якість, більш впливові під час поширення інформації [10].

Розвиток партиципативних підходів у дослідженнях із соціальної роботи пов’язаний із поширенням у сучасній практиці ідей розширення прав і можливостей людини та громад, співпраці між клієнтами соціальної роботи та соціальними працівниками. Оскільки дослідницька робота визнана важливим елементом у такій співпраці, то проведення досліджень у соціальній роботі виходить із потреби залучення клієнтів чи представників вразливих груп до спільного вироблення нового знання.

Якщо у дисертаційному дослідженні використано партиципативний підхід, то має бути виразно описано всі ролі дослідників та співдослідників, дослідницькі процедури та способи залучення клієнтів до вироблення нового знання.

Парадигми досліджень у соціальній роботі

У літературі [15; 18] виокремлюють низку парадигм досліджень у соціальній роботі – позитивістська, інтерпретативна та критична (див.табл.1.1). Дві останні відносять до неопозитивістських або постпозитивістських парадигм [14]. Кожна з них передбачає певну методологію дослідження і формат стосунків між учасниками дослідження. Власне, ці парадигми використовують і в інших соціальних дослідженнях. Їх не можна вважати специфічними для соціальної роботи.

Табл.1.1. Парадигми досліджень у соціальній роботі

	<i>Позитивістська</i>	<i>Інтерпретативна</i>	<i>Критична</i>
<i>Філософське підґрунтя</i>	Емпірико-аналітична, редуccionістська	Постпозитивістська, постмодерністська, натуралістична	Постмодерністська, постструктуралістська, емансипаційна
<i>Методологія</i>	Експериментальні, квазі-експериментальні, кореляційні (статистичні) та ін. дослідження	Феноменологія, обґрунтована теорія, етнографія, вивчення випадків, описовий, тематичний, історичний, метод Дельфі	Феміністичні дослідження, дослідження в дії, критична етнологія тощо
<i>Методи збору інформації</i>	Експерименти, опитування (анкетування та інтерв'ю)	Відкрите спостереження або інтерв'ю, фокус-групи тощо	Відкрите спостереження або інтерв'ю, фокус-групи тощо
<i>Позиція дослідників</i>	Дистанційована	Близька	Близька

Позитивістська парадигма є за своєю суттю емпірико-аналітичною, редуccionістською. Очікується, що дослідження у соціальній роботі мають слідувати моделі природничих наук і забезпечувати виразний, однозначний шлях до причини виникнення тих чи інших соціальних чи психологічних явищ [14]. Мета досліджень – пояснити, передбачити, та контролювати реальність. Вона спирається на експериментальні, квазі-експериментальні, кореляційні (статистичні) та інші методи дослідження.

Дослідники систематично маніпулюють незалежними змінними в експерименті (інтервенції, втручання) з тим, аби визначити, який вплив на експериментальну групу має це втручання. Оскільки людей, зазвичай, випадково розміщують у контрольній та експериментальній групах, передбачається, що всі інші фактори (змінні), які можуть впливати або втручатися у дію змінних, врівноважуються між двома групами.

Прихильники експериментального дизайну в соціальній роботі стверджують, що це єдиний «правильний» спосіб жорсткого тестування ефективності втручань [15].

У межах цієї парадигми від дослідників очікується дистанційована, відсторонена, нейтральна позиція.

Інтерпретативна парадигма вважається постпозитивістською, постмодерністською, натуралістичною. Вона скерована не на дослідження соціальних проблем суспільства загалом або ж великих груп людей, а на вивчення дій окремих людей і малих груп. Вона виходить із того, що реальність інтерпретується дослідниками через соціальні політичні, культурні, економічні, етнічні та гендерні цінності, тому не може бути об'єктивною реальності. Мета дослідження полягає в тому, щоб зрозуміти як цінності досліджуваних і дослідників впливають на сприйняття соціального світу.

До її методології належать: феноменологія, обґрунтована теорія (Grounded theory), етнографічні методи, вивчення випадків, описовий, тематичний, історичний метод, метод Дельфі тощо.

Позиція дослідників може бути «близькою», коли ті, хто проводять дослідження, мають власну зацікавленість і можуть бути учасниками соціальних перетворень, що супроводжують практику соціальної роботи, чи інтервенцій на мікрорівні.

Критична парадигма – розвивальна (емансипативна), постмодерністська, постструктуралістська. Дослідження розглядаються як упереджений суб'єктивний процес. У межах цієї парадигми дослідники виходять із того, що не існує «справжньої» реальності, наявне лише багатоманіття істин, які індивідуально сконструйовані. Для оцінки розуміння соціального світу дослідники мають залучати учасників до інтерактивного діалогу, щоб проаналізувати та зробити видимими ці соціально сконструйовані реальності. До методології цієї парадигми відносять: феміністичні дослідження, дослідження в дії, критичну етнографію тощо.

У межах цієї парадигми використовують відкрите спостереження або інтерв'ю, фокус-групи абощо.

Позиція дослідників – близька, активно використовують такі парципативні (учасницькі) методи, які зорієнтовані на співпрацю між дослідниками та досліджуваними (клієнтами), котрих поцінують як рівноправних експертами.

Слід зауважити, що наведені дослідницькі парадигми та стратегії, хоча й видається досить відмінними з огляду на філософську, світоглядну основу, не обов'язково виявляються взаємовиключними на практиці. Чимало дослідників зараз дотримуються **мультиметодних (багатометодних, змішаних) підходів** або так

званих **інтегрованих дослідницьких дизайнів**, обираючи аспекти різних підходів, які найкраще відповідають їхнім цілям, комбінують кількісні (статистичні) та якісні (нестатистичні) методи [17; 19] відкидаючи теоретичні дискусії про позитивізм та соціальний конструктивізм [13].

Вибір парадигми (і методів) дослідження визначається метою дослідження, тими дослідницькими питаннями, які стоять перед дослідниками. У роботі має бути виразно описаний дизайн дослідження, обґрунтований його вибір, наведено вичерпну інформацію про дослідницькі процедури та етичні аспекти дослідження.

Розділ 2

Рекомендації щодо структури дисертаційної роботи із соціальної роботи

Загальні вимоги до тексту дисертації

Загальні вимоги до структури дисертаційної роботи затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 2.01.2017 № 40 (із подальшими змінами) [8].

Дисертація повинна мати такі основні структурні елементи:

- * титульний аркуш;
- * анотація;
- * зміст;
- * перелік умовних позначень (за необхідності);
- * основна частина;
- * список використаних джерел;
- * додатки.

Рекомендації щодо написання вступу

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (задачі) та її значущість, підстави і вихідні дані для розроблення теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження. Далі подають загальну характеристику дисертації в рекомендованій нижче послідовності.

Актуальність теми

Шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями проблеми обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити головне - сутність проблеми або наукового завдання.

На що варто звернути увагу при розкритті актуальності теми дослідження? Доцільно насамперед наголосити на недостатній вивченості обраної теми. Тобто актуальність дослідження полягає в тому, що певні аспекти обраної теми були вивчені не повною мірою й дисертаційне дослідження спрямоване на те, щоб закрити цю «білу пляму» в науці. Можна також звернути увагу на потребу у вирішенні певних практичних завдань на підставі отриманих за допомогою дослідження результатів.

Мета і завдання дослідження

Формулюють мету роботи і завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети. Не слід формулювати мету як «Дослідження...», «Вивчення...», тому що ці слова вказують на засіб досягнення мети, а не на саму мету.

Встановлення мети дослідження в соціальній роботі – це вибір оптимальних із точки зору потенційних можливостей реальної соціальної дійсності способів її перетворення із наявного становища у нове, те, яке шукає і бажає дослідник, тобто – це прагнення досягти ідеалу в певній сфері соціальної роботи. Отже, мета роботи вказує на Ваш кінцевий результат, це фактично Ваше ключове дослідницьке питання.

Доцільно пам'ятати про те, якою є мета відповідно до задуму та дизайну дослідження – розвідувальною, описовою, пояснювальною або оцінювальною тощо.

Завдання роботи – це кроки для досягнення мети, деталізація дослідницького питання (свого роду «підпитання»). Вони можуть включати такі складові:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять до загальної проблеми дослідження (як-от, виявлення сутності понять, явищ, процесів, подальше вдосконалення їх вивчення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);
- всебічне вивчення практики вирішення проблеми, виявлення її типового стану, недоліків і труднощів, їхніх причин, певних особливостей передового досвіду; таке вивчення дає змогу уточнити, перевірити дані, опубліковані в спеціальних неперіодичних і періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження;
- обґрунтування необхідної системи заходів щодо вирішення даної проблеми;
- перевірка запропонованої системи заходів щодо відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально важливих у відповідних

- умовах результатів вирішення проблеми при певних затратах часу і зусиль;
- розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження у практиці роботи установ (організацій).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури схарактеризувати теоретичні аспекти проблеми гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО та уточнити ключові поняття дослідження.
2. Розкрити сутність та особливості процесу гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.
3. Визначити критерії та охарактеризувати рівні гендерної соціалізованості студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.
4. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.
5. Експериментально перевірити ефективність соціально-педагогічних умов гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО [1].

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове.

Об'єкт дослідження: процес гуманістичного виховання майбутніх соціальних працівників.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання гуманності у майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – процес гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО [1].

В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага дисертанта, оскільки предмет дослідження визначає тему дисертаційної праці, яка визначається на титульному аркуші як її назва.

Об'єктом досліджень у соціальній роботі можуть бути:

- формування і розвиток соціальних проблем, а також проблем окремих груп населення на локальному рівні;
- соціалізація, соціальна адаптація, реабілітація і ресоціалізація осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах, зазнали соціальної дискримінації та виключення;
- діяльність соціальних агенцій спрямована на профілактику соціальних проблем і негативних соціальних явищ та соціальне обслуговування, соціальну реабілітацію і ресоціалізацію різних категорій осіб і сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, тощо.

Предметом дослідження можуть бути:

- чинники негативних соціальних явищ, соціальних проблем і проблем окремих соціальних груп;
- проблеми і потреби різних груп населення, зокрема тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, перебуває в стані соціальної дезадаптації, зазнав соціальної дискримінації та виключення та отримує послуги в соціальних агенціях;
- умови та чинники ефективності соціальної роботи та застосування соціальними агенціями окремих форм, методів та технологій соціальної роботи на локальному рівні тощо.

Методи дослідження

Подають перелік використаних методів дослідження для досягнення поставленої в роботі мети.

У дисертаціях із соціальної роботи детальне розкриття методології та етики дослідження передбачено у другому (та за потреби – третьому) розділі роботи, тому у вступі опис методів подається коротко: відповідно до завдань, але узагальнено, "категоріально". Це дасть змогу пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме цих методів.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**:

- *теоретичні* – аналіз і систематизацію наукової літератури із проблеми дослідження – для визначення об'єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань, уточнення сутності понять «гендерна соціалізація», «студенти з особливими освітніми потребами»; визначення особливостей гендерної соціалізованості студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО; синтез, порівняння, класифікацію, узагальнення й систематизацію теоретичних і емпіричних даних – з метою теоретичного обґрунтування соціально-педагогічних умов гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО;
- *емпіричні* – діагностичні (анкетування, тестування, самотестування, ранжування, метод незакінчених речень, розв'язання проблемних ситуацій), опосередковане спостереження, експертну оцінку, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для визначення рівнів гендерної соціалізованості студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО, доведення доцільності обґрунтованих соціально-педагогічних умов гендерної соціалізації;
- *статистичні* – представлення Шкали порядку для порівняння результатів експериментальної роботи [1].

У деяких випадках у вступі до дисертаційного дослідження описують ще й експериментальну базу.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу виконано в Комунальному закладі „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Державному вищому навчальному закладі „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” та Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка. У дослідженні взяли участь 408 студентів – майбутніх соціальних педагогів: 202 особи експериментальної групи (ЕГ) та 206 – контрольної групи (КГ), а також 43 науково-педагогічних і педагогічних працівники, 11 співробітників психологічної служби закладів освіти [7].

Наукова новизна одержаних результатів

Подають коротку анотацію нових наукових положень (рішень), запропонованих здобувачем особисто. Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

А. Зосимов та В. Голік рекомендують здобувачам використовувати такі **початкові конструкції формулювань наукової новизни**: «Вперше встановлено можливість визначення...», «Науково обґрунтована доцільність проведення...», «Вперше за допомогою комплексних досліджень отримані дані, які дають змогу...», «Доведена можливість застосування...», «Вперше за допомогою ... доведена роль...», «Уперше встановлені можливості...», «Показана ефективність...», «Встановлена доцільність проведення...», «Вперше створений і вивчений новий...», «Вперше обґрунтовані і запропоновані нові...», «Установлений характер зв'язку між...», «Науково обґрунтовані нові нормативні параметри...» [34, с. 38].

Можна навести приклади формулювання наукової новизни у дисертаціях українських дослідниць.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО (створення гендерночутливого середовища університету, заснованого на ідеї гендерної рівності; мотивація викладачів та студентів до співпраці в інклюзивному середовищі у контексті гендерної соціалізації; залучення студентів з інвалідністю до гендерного простору позааудиторної роботи ЗВО); розроблено авторську модель, у якій закладено соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО;
- *уточнено* сутність ключових понять дослідження («гендерна соціалізація», «студентська молодь з інвалідністю»); критерії, показники та рівні гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами;
- *подальшого розвитку дістав* аналіз нормативно-правового забезпечення (законодавчі акти України, Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй) з питань соціального захисту, освіти, професійної реабілітації, охорони здоров'я, гендерної рівності осіб з особливими освітніми потребами, що є юридичним підґрунтям реалізації педагогічних умов соціальної інтеграції таких студентів [1].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання інноваційних технологій у професійній діяльності (подолання у студентів інноваційної інертності та забезпечення позитивної мотивації до використання інноваційних технологій шляхом залучення їх до участі в інноваційних формах позааудиторної діяльності; кластеризація змісту фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів на засадах інноваційно-технологічного підходу; застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі організації аудиторної, самостійної та квазіпрофесійної діяльності майбутніх соціальних педагогів); визначено сутність, структуру, критерії, показники та рівні сформованості інноваційно-технологічної готовності майбутніх соціальних педагогів як результату їхньої професійної підготовки до використання ІТПД;
- *уточнено* понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття „інновація” в соціально-педагогічному контексті, „інноваційні технології соціально-педагогічної діяльності”, „професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання інноваційних технологій у професійній діяльності”; удосконалено зміст, форми та методи організації аудиторної й позааудиторної діяльності в процесі професійної підготовки 24 майбутніх соціальних педагогів; навчально-методичне забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання ІТПД; діагностичний інструментарій вимірювання інноваційно-технологічної готовності майбутніх соціальних педагогів;
- *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у контексті ідей педагогічної інноватики; сутність і види інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності відповідно до функцій соціального педагога в закладах загальної середньої освіти [7].

Особистий внесок здобувача

У випадку використання в дисертації ідей або розробок, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові праці, здобувач повинен відзначити цей факт у дисертації з обов'язковим зазначенням конкретного особистого внеску в ці праці або розробки.

Наведемо приклад формулювання особистого внеску з дисертації А. Войтовської [1].

«Дисертація – самостійна наукова праця, у якій висвітлено власні ідеї і розробки автора, що дозволило виконати поставлені завдання. Основні результати дисертаційної роботи одержані автором самостійно. У спільних статтях, де співавтором є О. О. Кравченко, автором обумовлено сутність гендерної соціалізації студентської молоді, а також обґрунтовано

соціально-педагогічні умови її здійснення. У публікації [19] проведено діагностику рівнів знань студентів з інвалідністю із основ гендерної теорії. У праці [20] автором досліджено гендерне виховання в історичному контексті. У роботі [22] висвітлено роль викладацького складу в інклюзивному середовищі. У роботі [31] запропоновано соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО».

Апробація результатів дисертації

Вказується, на яких наукових з'їздах, конференціях, симпозіумах, нарадах оприлюднено результати досліджень, викладені у дисертації.

Структура та обсяг дисертації

У цій частині вступу анонсується структура дисертації, зазначається її загальний обсяг та обсяг основної частини (вступ, розділи дисертації, висновки). Вимоги до обсягу дисертації наведено в розділі 3 цих методичних рекомендацій.

Дисертаційна робота викладена на 224 сторінках тексту, складається зі вступу, 4 розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 3 додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 168 сторінок друкованого тексту. Робота ілюстрована 25 таблицями, 36 рисунками та 2 схемами. Список використаних джерел містить 171 найменування, з них 81 кирилицею та 90 латиницею.

За наявності у вступі можуть також зазначатися:

- зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами – вказується, в рамках яких програм, тематичних планів, наукових тематик і грантів, зокрема галузевих, державних та/або міжнародних, виконувалося дисертаційне дослідження, із зазначенням номерів державної реєстрації науково-дослідних робіт і найменуванням організації, де виконувалася робота;
- практичне значення отриманих результатів – надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх практичного використання (зокрема, зазначається, який саме документ розроблений у межах дослідницької роботи – рекомендації, дорожня карта, прикладний проект, динамічна модель як опис основних характеристик чогось, що потребує розвитку, аналітична записка абощо). Водночас помилкою буде конкретизувати у цій частині дії соціальних працівників, інакше практична значущість перетворюється на практичні рекомендації (а вони мають бути викладені в

іншому розділі). Відзначаючи практичну цінність здобутих результатів, необхідно подати інформацію про ступінь їх готовності до використання або масштабів використання. Необхідно дати короткі відомості щодо впровадження результатів досліджень із зазначенням назв організацій, в яких здійснена реалізація, форм реалізації та реквізитів відповідних документів.

Кінцевий текст вступу легше писати, коли готові основні частини роботи, оскільки в ньому стисло подають інформацію основних розділів. Під час складання вступу Ви критично переосмислюєте запропоноване у дослідницькій пропозиції на самому початку роботи. Однак робота над дисертаційною роботою неможлива, якщо спершу не визначені ключові елементи дослідження: мета, завдання, гіпотези чи очікувані результати, розуміння актуальності та важливості дослідження.

Рекомендації щодо огляду літератури

Перший розділ у дисертаційній роботі – теоретичний, він являє собою огляд літератури. В огляді літератури, який **повинен мати змістовну назву**, здобувач окреслює основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою, результати дослідження відповідної практики соціальної роботи.

Готуючи огляд літератури слід виходити з того, що дисертації передбачають вивчення певного вузького питання. Тому при підготовці першого теоретичного розділу обираються джерела, які максимально відповідають специфіці обраної проблематики, в яких міститься вузькоспеціалізована, актуальна, достовірна інформація. Огляд має виявити професійну компетентність здобувача, його особистий внесок у розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями.

Доречним є аналітичний виклад низки досліджень, бажано за останні п'ять років, на які спирається здобувач, або які свідчать, у якому напрямі розвивалась наукова думка з обраного напрямку. Бажано обійтись без такого переліку авторів, коли наявні лише прізвища, але немає цитування конкретних праць та аналізу їхнього змісту, і посилань на підручники.

Стисло та критично висвітлюючи факти з наукових публікацій попередників, здобувач повинен назвати ті питання, що залишились невирішеними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні проблеми. Згодом, під час захисту дисертаційного дослідження, можна звернути увагу на відображення в огляді суперечливих суджень і недостатньо вивчених аспектів.

У кожному разі матеріал, викладений у першому розділі дисертації, повинен відповідати критеріям інноваційності та практичної корисності. Правильно підготовлений огляд літератури дає змогу тим, хто читає дисертаційну роботу, вибудувати припущення про причини вибору досліджуваного об'єкта та використовувані методи.

Огляд літератури – це не реферат чи підручник. Це – аналітична праця, яка свідчить про вміння добирати та систематизувати матеріал. **Твердження та аргументи слід підтверджувати фактами, думками різних авторів, аналізом конкретного практичного досвіду** (не забуваючи при цьому посилатися на джерело інформації та зазначаючи відповідний номер у прикінцевому списку літератури).

Якщо в огляді літератури використано результати чийогось дослідження, то має бути зрозуміло, хто, коли і де проводив це дослідження. При цьому не слід розлого викладати ці результати, переписувати отримані кимось дані. Вони мають лише слугувати підтвердженню чи запереченню певної думки, слугувати для оцінки певної програми та інших аналітичних завдань.

Якщо у роботі розглядається правове регулювання певної соціальної проблеми, то робота повинна містити аналіз певних підходів, визначених нормативно-правовими актами, оцінку їх реалізації, порівняння між собою регулювання у різних країнах тощо, а не переказ змісту чинного законодавства.

МОЖЛИВА СТРУКТУРА РОЗДІЛУ

Ключові концепції, теорії, моделі ... [основного конструктора дослідження /об'єкта дослідження]

Сучасний стан досліджень ...

Вивчення міжнародної практики ...

Висновки до розділу

Особливою формою викладу фактичного матеріалу вважають **цитати**, які органічно вписуються в текст дисертації при викладенні позицій того чи іншого дослідника. Цитати використовують для того, щоб без перекручувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації та порівняння різних поглядів тощо. Цитати використовують і для підтвердження окремих суджень, які висловлює дисертант. Правила цитування використаних джерел наведено у розділі 4 цих рекомендацій.

Аналіз наукової літератури потребує від дисертанта певної культури. Так, **всі прізвища авторів, які дотримуються єдиних поглядів з того чи іншого питання, слід наводити в алфавітному порядку.** Важко визначити, хто з них зробив більший внесок у вивчення того чи іншого питання. Алфавітний порядок дає змогу продемонструвати рівність ставлення дисертанта до наукових концепцій учених, хоч й можливо звернути увагу на те, що певне питання вперше порушив такий-то науковець, що найбільший внесок у конкретний напрям науки зробив саме цей дослідник тощо [6].

В огляді літератури не доцільно використовувати ілюстрації (діаграми, графіки, малюнки) або таблиці, **складені іншими авторами**, запозичені з іншої літератури. Якщо аналізуються дані чийогось дослідження, представленого у вигляді діаграм чи таблиць, то в огляді літератури доцільний лише короткий опис основних результатів цього дослідження.

Водночас **можливо використати таблиці чи малюнки для узагальнення описаної в тексті інформації.** Наприклад, можливо самостійно побудувати логічно-структурну схему основних чинників того чи іншого явища (якщо в тексті огляду аналізуються ці чинники, вивчені різними авторами). Або в роботі описується певна динаміка розвитку якогось явища чи використовуються різного роду статистичні дані, зібрані кимось, що порівнюються між собою.

У висновках до огляду літератури потрібно дати оцінку розглянутій літературі та даним. Наприклад, можливо відзначити базові підходи до розв'язання якоїсь проблеми, сильні та слабкі сторони, перспективи розвитку та обмеження певних підходів, наголосити на необхідності проведення досліджень за обраним напрямом.

Загальний обсяг огляду літератури не повинен перевищувати 20% обсягу основної частини дисертації.

Рекомендації щодо методологічного (технологічного) розділу

У другому розділі дисертації із соціальної роботи, як правило, обґрунтовують **вибір напрямку досліджень**, для чого проводять аналіз відповідних підходів.

Тут наводять **методи вирішення завдань** і їхні порівняльні оцінки, розробляють загальну методику проведення дисертаційних досліджень.

У МЕТОДОЛОГІЧНОМУ РОЗДІЛІ ДОЦІЛЬНО ОПИСАТИ НАСТУПНЕ [10]

Основні методологічні засади дослідження

- * Аргументи щодо вибору кількісного чи якісного дослідження, або поєднання декількох дизайнів Якщо обрано якісне дослідження, вказується його методологія (наприклад, етнографічне, феноменологічне, кейс-стаді)
- * Час, місце та етапи проведення дослідження
- * Наявність пілотного дослідження

Методи збору даних

- * Які методи збору даних було використано?
- * Чому обрано саме такий метод збору даних?
- * Аргументи на користь використання цього методу збору даних для визначеної мети дослідження?
- * Місце та тривалість проведення інтерв'ю (збору даних)

Дизайн вибірки дослідження (кількісні дослідження)

- * Генеральна та вибіркові сукупності
- * Одиниця вибірки
- * Метод формування вибіркової сукупності (ймовірнісна, стратифікаційна тощо)
- * Репрезентативність вибірки
- * Як було відібрано респондентів дослідження?
- * Розрахунок обсягу вибірки

Відбір респондентів дослідження (якісне дослідження)

- * Метод відбору інформантів (наприклад, снігова куля, максимальної варіації тощо)
- * Аргументація обраного методу
- * Критерії відбору респондентів (наприклад, стаж роботи, управлінська посада) або документів для аналізу
- * Кількість опитаних респондентів/розглянутих документів, проведених фокус-груп

Метод аналізу даних

- * Вимірювання змінних, використання в аналізі, залежні й незалежні змінні

Інструменти дослідження

- * Загальний опис інструмента (опитувальник, анкета для самостійного заповнення)
- * Загальна тематика частин інструменту Інформація про кожну частину інструменту
- * Особливості формулювання питань
- * Особливості шкал
- * Чи проводився претест (апробація) інструменту, які зміни внесено після претесту
- * Якщо використовувалась анкета – якість заповнених та відбракованих анкет

Концептуалізація основних понять дослідження

- * Якщо інструмент дослідження містить певні концепти, то їх потрібно пояснити (наприклад, як визначається та вимірюється «соціальне здоров'я» чи «якість послуги»)

Труднощі та етичні засади дослідження

- * Чи гарантується анонімність та конфіденційність учасникам дослідження. Які механізми забезпечення.
- * Інші етичні міркування

Загальні характеристики об'єктів вибірки

- * Розподіл за статтю, віком, регіоном тощо
- * Різновиди документів (наприклад, міжнародні програми, документи організацій тощо)

У цьому розділі, зокрема, описують **методи та процедури збору інформації**, критерії відбору одиниць дослідження та характеристику вибірки (в т.ч. вибірки при аналізі документів). У разі якщо використано стандартизований опитувальник чи адаптовано певну методологію, розроблену іншими авторами, у тексті дисертації має бути відповідне посилання на першоджерело, звідки взято методику, та надано пояснення особливостей її використання.

Особливу увагу слід звернути на **процедури обробки дослідницької інформації**, які використовувались у дисертаційному дослідженні.

Окремо можна описати **труднощі** дослідження та розкрити **етичні аспекти** (проходження етичної експертизи, якщо така була; отримання згоди від учасників дослідження, роль дослідників тощо). Окрему увагу можна приділити етичним дилемам та труднощам дослідження.

Наявність достатньо повної інформації про методи дослідження необхідна для того, щоб читач міг оцінити достовірність результатів. Також іноді виникає потреба повторити дослідження, тому повна інформація про методологію дасть змогу відтворити дослідження в максимально наближений до оригінального підходу спосіб.

Рекомендації щодо викладу результатів власного емпіричного дослідження

У наступних розділах дисертації з вичерпною повнотою викладають результати власних досліджень автора з висвітленням того нового, що він вносить у розроблення проблеми.

Результати проведеного дослідження подають у попередньо систематизованому, узагальненому, придатному до аналізу вигляді. Форма викладання отриманих даних визначається метою, гіпотезами, методами дослідження та індивідуальним стилем автора. Це прикладна наукова творча робота, яка має показати вміння автора побачити і ґрунтовно описати ті процеси, протиріччя й закономірності, що приховуються поза отриманими цифрами та фактами.

Наприклад, при кількісному (статистичному) дослідженні **процедура упорядкування даних** включає їхнє угруповання та класифікацію за певними ознаками, що дозволяє «стиснути» інформацію та встановити нові межі відмінностей в масі емпіричних даних.

Виділяють просте та перехресне угруповання – класифікацію відповідно за однією або двома обраними ознаками (вік, стать, освіта, соціальний статус, висловлені судження тощо). Перехресне угруповання дозволяє встановити певні взаємозалежності, визначити вплив одного показника на інший.

Представлення частини власних результатів у вигляді таблиць та рисунків (діаграм, схем, фотографій тощо) повинно слугувати візуалізації отриманої інформації.

Розділ з результатами дослідження також має закінчуватися **висновками**, де потрібно наголосити на найважливіших – з огляду на мету та завдання дослідження – знахідках. Так само як і у випадку попередніх розділів, висновки не повинні містити якісь нові думки, що не випливають із попереднього тексту опису результатів.

Опис результатів кількісного дослідження

Результати кількісного дослідження можуть викладатися в табличній, графічній та описовій (текстовій) формі з попередньо обчисленими рангами, відсотками, середніми значеннями, кореляціями, коефіцієнтами відмінностей тощо.

Важливим у даному розділі є послідовне викладення, аналіз та інтерпретація всіх, без винятку, отриманих у дослідженні даних. Розподіл на параграфи відбиває виконання завдань дослідження, які були сформульовані в програмі відповідно до його мети.

Починати необхідно з описових даних, одновимірного та двовимірного розподілів. Передусім подаються більш узагальнені дані, наприклад, загальний розподіл відповідей на основні блоки анкети тощо.

Більшої наочності розподілу та динаміки отриманих статистичних даних можна досягти за допомогою використання графіків, діаграм, гістограм тощо.

Слід уникати як занадто громіздких таблиць, в які вміщується велика кількість різноманітних показників, так і великої кількості дрібних табличок, які є малоінформативними.

Виклад результатів якісного дослідження

Представити думки респондентів можна як у вигляді цитат в тексті, але тоді обсяг цитати має бути не більший за 4-5 рядків, або у вигляді ілюстрацій в окремих боксах, де автор підсумовуючи описує загальний досвід та ставлення інформанта до предмету дослідження.

Приклад опису результатів якісного дослідження

«Про необхідність проведення більш глибоких консультацій з клієнтами програм аптечних інтервенцій говорить троє із семи опитаних фахівців. Наприклад, представник організації, що впроваджувала вказані програми, зауважив, що було б добре, щоб в кожній аптеці була окрема кімната для консультування, в якій соціальний працівник міг консультувати клієнтів: *«часто в аптеках з'являються нові СІНи, які ніколи не чули про програми профілактики, і дуже важливо, щоб з такою людиною попрацював кваліфікований працівник. В загальному залі аптеки важко уявити таку консультацію. Було б добре соціальному працівнику чергувати у години напливу клієнтів і поспілкуватися з кожним із них»*. Дещо схожу думку висловив один із зовнішніх фахівців, який говорить про необхідність роботи аутріч-працівників, які б працювали у визначені дні та могли надати кваліфіковану консультацію. Важливо, щоб у даному процесі клієнти знали, що вони можуть прийти в певний час і отримати необхідну допомогу» [10].

Водночас матеріал якісного дослідження може бути згрупований і представлений у вигляді таблиці або певної матриці.

Дискусійний розділ

Представляючи результати дослідження здобувач, зокрема, повинен давати оцінку повноти вирішення поставлених задач, оцінку достовірності одержаних результатів (характеристик, параметрів), зокрема з огляду на результати інших досліджень, оцінити перспективи розвитку певних підходів.

Тому у дисертаційних роботах із соціальної роботи практикують відокремлення результатів власного емпіричного дослідження (які викладають як «сухі» факти) від обговорення отриманих результатів. Дискусійний розділ може містити співставлення отриманих автором результатів з результатами інших досліджень, наявною міжнародною практикою, рекомендації щодо зміни законодавства, вдосконалення певної практики тощо.

У такому розділі, зазвичай, показують, як результати та трактування здобувача узгоджуються з опублікованими раніше роботами або суперечать їм. З цими попередніми дослідженнями здобувач може:

- погоджуватися, приєднуватися до них,
- захищати чи підтверджувати певну точку зору; запропонувати нову точку зору,
- дати інше пояснення відомим фактам;

- припустити, що певна точка зору є слушною, але може бути деякий інший важливий новий аспект;
- переформулювати відому точку зору в більш зрозумілому та чіткому вигляді;
- відхилити певну точку зору, враховуючі її невідповідність фактам;
- відкинути певні аргументи, якщо вони не є коректними або не захищають певну позицію;
- примирити різні точки зору на основі більш глибокого розуміння суті речей,
- сформулювати нову концепцію тощо.

Рекомендації щодо висновків

У цій частині дисертації викладають найважливіші наукові та практичні результати, одержані в дисертації, які повинні містити формулювання розв'язаної наукової проблеми (задачі), її значення для науки і практики. Далі формулюють висновки та рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів.

Висновки мають відповідати поставленим завданням дослідження. Водночас висновки до дисертації не можуть бути не звичайним переліком отриманих результатів проведеного дослідження, вони є підсумковим синтезом, тобто формулюванням того нового, що внесено автором у вивчення і розв'язання проблеми [6]. У висновках слід наголосити на тому, що мету дослідження досягнуто, а всі поставлені завдання вирішено. У висновках необхідно зазначити не тільки те позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, а й недоліки та проблеми. Висновки повинні бути новими, оригінальними для соціально роботи.

ВИСНОВКИ (рекомендована структура)

Підсумовування

Коротко повторіть основні положення, зміст та результати Вашого дослідження

Теоретичні результати та практичні впровадження

Проілюструйте та «продайте» ваші результати та висновки

Продемонструйте Ваші побажання та рекомендації

Дороговкази для майбутніх досліджень

Висновків не має бути надто багато. Приблизний обсяг висновків 4-5 сторінок тексту.

У висновках не може міститися нова інформація, якої немає в основному тексті дисертаційної роботи, посилання на джерела тощо.

Розділ 3

Рекомендації щодо оформлення дисертаційної роботи із соціальної роботи

Чинні вимоги до оформлення дисертації

Вимоги до оформлення дисертаційної роботи затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 2.01.2017 № 40 [8], Вони також регулюються документами про порядок присудження наукових ступенів [9]. У таблиці 3.1. представлено загальні характеристики дисертаційної роботи.

Таблиця 3.1. Загальні характеристики дисертаційної роботи

Мова	Дисертація готується державною мовою (анотація готується українською та англійською мовами)
Формат та інтервал	Гарнітура - Times New Roman, розмір шрифту - 14 pt, 1,5 міжрядковий інтервал. Допускається підготовка дисертаційної роботи в форматі LaTeX з відповідним стильовим оформленням
Поля	Текст дисертації необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: ліве - не менше 20 - 25 мм, праве - не менше 10 мм, верхнє - не менше 20 мм, нижнє - не менше 20 мм
Обсяг дисертації (без списку використаних джерел)	Для соціальної роботи становить мінімум 160 — максимум 200 стор. (Якщо в дисертаційній роботі три розділи, окрім вступу та висновків, то обсяг кожного дорівнює орієнтовно 50 стор.) До загального обсягу дисертації не включають таблиці та ілюстрації, які повністю займають площу сторінки.
Список використаних джерел	Можна використати стилі ДТСУ, АРА та інші стилі, визначені МОН
Друк	Дисертацію друкують на одному або на двох (за бажанням) боках аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм)

Титульна сторінка

У додатку до наказу МОН від 2.01.2017 № 40 [8] міститься зразок оформлення титульної сторінки дисертаційної роботи. Слід дотримуватись цього зразку.

Для аспірантів АПСВТ на горі титульної сторінки має бути написано «Академія праці, соціальних відносин і туризму» (без зазначення Міністерство освіти та науки України) чи «Федерація професійних спілок України»).

Індекс УДК, який зазначається на титульній сторінці, має відповідати науковій спеціальності, а саме: для робіт за спеціальністю 231 індекс УДК має починатися з коду 364.

На титульній сторінці обов'язково має бути підпис здобувача.

Анотації

У наказі МОН від 2.01.2017 № 40 [8] наведено вимоги до анотацій дисертаційної роботи.

Анотації подаються державною та англійською мовами (анотація може подаватися також третьою мовою, пов'язаною з предметом дослідження).

Обсяг анотації становить 0,2-0,3 авторських аркуша (вказаний обсяг становить 8000 – 12000 друкованих знаків, враховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами, або 5-7 сторінок друкованого тексту при оформленні дисертації з використанням Word: шрифт - Times New Roman, 14 pt).

В анотації вказують прізвище та ініціали здобувача; назва дисертації; вид дисертації та науковий ступінь, на який претендує здобувач; спеціальність (шифр і назва); найменування закладу освіти або наукової установи, у якому (якій) здійснювалася підготовка; найменування закладу освіти або наукової установи, у спеціалізованій вченій раді якої (якого) відбудеться захист; місто, рік.

Далі в анотації мають бути стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та за наявності практичного значення.

Наприкінці анотації наводяться ключові слова відповідною мовою. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту наукової праці, відобразити тематику дослідження і забезпечувати тематичний пошук роботи. Кількість ключових слів - від 5 до 15. Ключові слова подають у називному відмінку, друкують в рядок через кому.

Після ключових слів наводиться список публікацій здобувача за темою дисертації. Вказуються наукові праці:

- в яких опубліковані основні наукові результати дисертації;
- які засвідчують апробацію матеріалів дисертації;
- які додатково відображають наукові результати дисертації.

Перелік публікацій, зазвичай, наводиться в такому порядку:

- 1) монографії із зазначенням особистого внеску (наприклад, «Особистий внесок – брала участь в плануванні експерименту, узагальненні результатів та підготовці статті»),
- 2) статті у фахових виданнях України, у закордонних виданнях із зазначенням особистого внеску,
- 3) патенти із зазначенням особистого внеску (за наявності),
- 4) тези доповідей,
- 5) інформаційні листи, методичні рекомендації тощо.

Нумерація усіх праць здобувача наскрізна.

АНОТАЦІЯ

Сорокіна Н.В. Формування професійної компетентності соціальних працівників. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 – Соціальна робота. – Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ, 2020.

Зміст анотації

Ключові слова

Список публікацій здобувача

Перелік умовних скорочень

Якщо у дисертаційній роботі вжита специфічна термінологія, а також використано маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їх перелік може бути поданий в роботі у вигляді окремого списку, який розміщують перед вступом.

Скорочення подаються в переліку в алфавітному порядку.

Додатково пояснення скорочень наводиться у тексті при першому згадуванні.

Скорочення, символи, позначення, які повторюються не більше двох разів, до переліку не вносяться.

Не слід наводити також загальноприйнятні скорочення (г, м, см, кг тощо)

Цей розділ не є обов'язковим.

Рекомендації щодо стилю дисертації

Дисертаційна робота пишеться **науковим, формальним стилем**. Він є констатувальним і беземоційним, слугує завданню побудови логічної послідовності задля доведення певної думки чи висновку на основі оперування фактами.

Науковому стилю притаманне:

- застосуванням наукових термінів та абстрактних понять,
- униканням використання займенника «я»,
- застосуванням безособових речень і пасивного залогу («виявлено...», «визначено...», «досліджено...»),
- застосуванням сполучників, що дозволяють акцентувати увагу на зв'язках («відтак», «отже», «проте», «не лише..., а й...», «оскільки..., то...», «попри», «незважаючи на», «з огляду на те що», «таким чином» та ін.).

У дисертації не варто вживати оцінювальні словосполучення «на жаль...», «радує те, що...», «викликає інтерес...», «загальновідомим є той факт, що...».

Наприклад, речення «Система охорони здоров'я має достатню мережу, однак за останні роки кількість гострих проблем у ній, на жаль, збільшилась» є неприйнятним для дисертаційної роботи, адже в ньому: 1) зайвим є емоційно-оціночне слово «на жаль»; 2) не зрозуміло, про яку мережу йде мова; 3) шаблонне словосполучення «останні роки» не дає уяви, про який період ідеться – два роки перед написанням курсової роботи, десять, двадцять три роки незалежності України, останні 50 років; 4) словосполучення «гострі проблеми» без пояснення, що це за проблеми, більше підходить для журналістсько-публіцистичного матеріалу, аніж для наукового доробку [10].

Рекомендації щодо оформлення структурних розділів дисертації

Кожна структурна частина (план, вступ, розділи, висновки, список використаної літератури, додатки) **починається з нової сторінки**.

Кожен розділ, окрім вступу та висновків, **повинен мати назву**, яка віддзеркалює зміст розділу.

Заголовки структурних частин відділяють зверху і знизу трьома інтервалами. На сторінці суцільного тексту - 28 -29 друкованих рядків, а в рядку - до 60 знаків з проміжками між словами включно.

Назва структурних частин пишеться великими (прописними) літерами. Розділ та його назва відцентруються відповідно до тексту роботи.

Розділи дисертації можуть мати підрозділи. Назви підрозділів пишуться звичайним, рядковим шрифтом, можуть бути видлені півжирним шрифтом.

Відступ між назвою підрозділу та текстом – два рядки.

Недоцільно робити велику кількість підрозділів, дрібнити текст на численні ієрархічні рівні. Це може відволікати увагу, заважати цілісному сприйняттю інформації, необгрунтовано збільшувати обсяг дисертаційної роботи.

Рекомендації щодо нумерації сторінок та розділів

Всі сторінки нумерують. Загальну нумерацію починають з титульного листка, але порядковий номер на ньому не ставлять; на всіх наступних його розташовують на середині верхнього поля.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, малюнків, таблиць, формул подають **арабськими цифрами без знака №.**

Номер розділу ставлять після слова “РОЗДІЛ”.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: 2.3. (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу. Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. В кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: 1.3.2. (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту.

Рекомендації щодо оформлення таблиць

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово “Таблиця” починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Кожен заголовок над графою стосується всіх даних цієї графи, кожен заголовок рядка в боковикі - всіх даних цього рядка. Заголовок кожної графи в головці таблиці має бути по можливості коротким. Висота рядків повинна бути не меншою 8 мм. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці включати не треба. Якщо текст, який повторюється в графі таблиці, складається з одного слова, його можна замінити лапками; якщо з двох або більше слів, то при першому повторенні його замінюють

словами “Те ж”, а далі лапками. Ставити лапки замість цифр, марок, знаків, символів, які повторюються, не слід. Якщо цифрові або інші дані в якому-небудь рядку таблиці не подають, то в ньому ставлять прочерк.

Таблиці нумерують послідовно в межах розділу. В правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис “Таблиця” із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: “Таблиця 1.2” (друга таблиця першого розділу). Далі на рисунку подано зразок оформлення таблиці за стандартом ДТСУ [2].

Таблиця 2.1 – _____

номер	назва таблиці					
Головка						} Заголовки граф
						} (горизонтальні рядки)
Боковик (графа для заголовків рядків)	Графи (колонки)					

Рис. 3.1. Зразок оформлення таблиці за стандартом ДТСУ

Якщо в роботі одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

При переносі частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово “Таблиця” і номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова “Продовження табл.” і вказують номер таблиці, наприклад: “Продовження табл.1.2”.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті, таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи.

Шрифт у таблицях повинен відповідати загальному шрифту дисертаційної роботи. Але за потреби він може бути зменшений, і так само у таблиці може зменшений інтервал між рядками. Проте таблиця не може бути надто дрібною (якщо вона надто велика, то її слід перенести до додатків, а не зменшувати шрифт до нечитабельного розміру).

Якщо здобувач використовує статистичні дані, зібрані кимось іншим, то таблиця повинна містити посилання на джерело інформації (даних). Якщо таблиця являє

собою узагальнення певних концепцій, ідей тощо, то у ній також мають бути посилання на використані джерела.

У дисертаціях не допускаються скановані чи запозичені з літератури таблиці.

Рекомендації щодо оформлення ілюстрацій (рисуноків)

Всі **рисунок**и (діаграми, схеми тощо) повинні мати нумерацію та назву.

Ілюстрації позначають словом “Рис.” і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках. Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: Рис. 1.2 (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією.

Якщо в роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Варто звернути увагу, що всі діаграми, які часто використовують для представлення даних кількісного дослідження, вважаються також ілюстрацією.

У дисертаціях не допускаються скановані чи запозичені з літератури **рисунок**и (замість запозичення ілюстрації слід описати текстово основні ідеї авторів ілюстрації, висловити свою думку щодо вмісту ілюстрації, яка викликала інтерес здобувача).

Рекомендації щодо додатків

Додатки оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті роботи. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово “Додаток_” і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, наприклад, додаток А, додаток Б і тощо. Один додаток позначається як додаток А.

Обов’язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі) [8].

Решта додатки не є обов’язковими, але вони здатні суттєво посилити доказову базу допоміжним матеріалом, який покращить повноту сприйняття дослідження.

До додатків можуть бути включені:

- деякий дослідницький інструментарій (наприклад, анкета дослідження чи гайд для фокус-групи);
- методики та інструкції щодо їхнього використання);
- обсягові таблиці з деякими важливими результатами дослідження;
- протоколи та акти випробувань, впровадження, результати спостережень та ін.

До додатків не варто включати документи, до розроблення яких не причетний автор дисертаційного дослідження (наприклад, чинні закони, положення, статuti організацій, навчальні курси тощо), власні статті

Обсяг додатків не повинен бути надмірно великим. Якщо обсяг виходить великим, то додатки можуть бути оформлені в окремий том дисертації.

Розділ 4

Рекомендації щодо оформлення посилань та переліку використаних джерел

Загальні вимоги

Згідно із рекомендаціями Міністерства освіти та науки України [8], у дисертаційних роботах можливе використання як українського стандарту посилань, так і міжнародних стилів (наразі у міжнародних виданнях із соціальної роботи послуговуються стилем APA, і він цілком може бути використаний у дисертаційній роботі).

Наразі важливо обрати стиль від самого початку написання тексту дисертації і послідовно його використовувати в тексті роботи та в прикінцевому списку використаних джерел.

Список використаних джерел формується здобувачем наукового ступеня одним із таких способів:

- у порядку появи посилань у тексті;
- в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків;
- у хронологічному порядку.

При написанні дисертаційної уваги особливу увагу слід звернути на академічну доброчесність – коректне використання літератури та даних, самоцитування, уникнення плагіату.

У тексті дисертації всі посилання на нормативно-правові акти, статистичну інформацію тощо повинно супроводжуватись посиланням на відповідне джерело.

При **прямому цитуванні** текст цитати починається і закінчується папками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання.

Розлогі цитати, зокрема, й законодавства, не прийнятні. Обсяг прямої цитати інших авторів не повинен перевищувати 50 слів (у послідовному викладі).

При **непрямому цитуванні** (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні

думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело.

Варто звернути увагу, що до переліку літератури наприкінці роботи мають бути включені власні роботи здобувачів, у тексті дисертації на них мають бути відповідні посилання.

Стиль ДТСУ

Оформлення посилань у дисертації може відбуватись за стандартом ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання» [3], який набув чинності у 2017 р.

Посилання на літературу в тексті слід подавати за таким зразком: [7, с.123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно робити таким чином: [1; 4; 8] або [2, с.32; 9, с.48; 11, с.257].

Наведемо приклад частини огляду літератури з дисертації А. Войтовської [1].

Уперше всебічний аналіз розвитку принципу гендерної рівності в законодавстві України було зроблено в дисертаційному дослідженні О. Рудневої. У роботі авторкою поглиблено теоретичні знання про принципи права, сутність рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [208]. У дослідженні вченої визначено, що складовими «...принципу гендерної рівності є рівні права, свободи та обов'язки жінки і чоловіка, урахування особливостей (фізіологічних, психологічних тощо) статей у правовому регулюванні, система засобів гарантування їх рівності у державі» [208, с. 103]. Подібної думки дотримуються автори інших робіт у галузі державного права та державної політики [45; 165; 77; 98; 246].

Перелік літератури і джерел інформації подається мовою оригіналу. В переліку посилань необхідно зазначити загальну кількість сторінок (для книг) або номерів сторінок початку і кінця тексту джерела (для статей).

Перелік літератури оформлюється в алфавітному порядку (спочатку – джерела кириличні, потім – англомовні/латинські літери).

Приклади оформлення:

1. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679> (дата звернення: 16.03.2019).
2. Семигіна Т. В. Підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів соціальної роботи: наскільки він можливий в Україні? // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах (28 березня 2019 р., м. Київ) / Укл. Гавва О.В. та ін. Київ: Інтерсервіс, 2019. С. 177-179.
3. Степурко Т., Семигіна Т., Барська Ю., Тимошевська В. Поведінкові детермінанти здоров'я (результати національного репрезентативного дослідження «Індекс здоров'я. Україна») // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2019. № 1. С. 102-124.

Стиль АРА

Стиль цитування АРА (American Psychological Association) є досить поширеним у наукових публікаціях із соціальної роботи.

Детальніше про стиль АРА можна прочитати англійською мовою на сайті університету Пердью [16].

АРА стиль передбачає використання посилань у тексті роботи щоразу, коли ви цитуєте джерело, будь то парафраз, цитата всередині рядка чи блокова цитата. Внутрішньотекстове посилання містить інформацію про: автора праці (редактора/укладача/назву цитованого джерела, якщо автор відсутній), що цитується, рік видання та сторінковий інтервал (номери сторінок з яких наводиться цитата). Сторінковий інтервал дозволяється не вказувати, якщо ви не наводите цитату, а висловлюєте якусь ідею чи посилаєтесь на роботу в цілому.

Рефлексія власного досвіду, а також аналіз закордонних видань (Glassmeyer, Dibbs, 2012; Johnson, Scheitle, Ecklund, 2019) дає підстави стверджувати, що перехід від традиційних до онлайн досліджень потребує розвитку деяких специфічних навичок як у дослідників, так і в учасників.

На думку С. Гладченко (2017, с.155), гендерне виховання у закладах освіти спрямоване на «створення оптимальних умов для формування вільної від стереотипів та упереджень гендерної свідомості і відповідальності за власні міжособистісні взаємини у соціумі».

При оформленні списку використаних джерел за стилем APA слід звернути на таке:

- список не нумерується;
- перший рядок опису вирівнюється по ширині без відступів, а наступні рядки – з відступом у 1,25 см;
- як правило, список оформлюється в алфавітному порядку;
- якщо в публікації зазначено не більше семи авторів (редакторів/укладачів, якщо книга без автора), то у посиланні необхідно вказати усіх авторів; якщо більше, то можливе скорочення переліку авторів;
- назви книг, журналів зазначаються без скорочень.

У таблиці 4.1 описано особливості оформлення бібліографічних описів за стилем APA для різних типів публікацій.

Приклади оформлення списку

Brown, T.J., Clark, C. (2017). Employed Parents of Children with Disabilities and Work Family Life Balance: A Literature Review'. *Child & Youth Care Forum*, 46: 857–876.

Cedefop (2015). *European guidelines for validating non-formal and informal learning*. Luxembourg: Publications Office, <http://dx.doi.org/10.2801/669676>

Hutchinson, J. R. (1983). *Family-Centered Social Services: A Model for Child Welfare Agencies*. Oakdale, IA: National Resource Center on Family Based Services.

Таблиця 4.1. Приклади оформлення бібліографічних описів за стилем APA

Тип джерела	Різновид	Оформлення посилання	Приклад
Стаття в журналі	Один автор	Автор І. (рік). Назва статті. <i>Назва журналу</i> , том, стор. або Автор І. (рік). Назва статті. <i>Назва журналу</i> , том, стор., електронна адреса	Семігіна, Т. (2015). Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. <i>Вісник АПСВ</i> , 1-2, 6-11. Семігіна, Т. (2015). Соціальна робота у моделі паліативної допомоги: функції та виклики. <i>Реабілітація та паліативна медицина</i> , 2, 54-58, http://bit.ly/2fjFmKh
	Два авторів	Автор І., Автор І. (рік). Назва статті. <i>Назва журналу</i> , том, стор.	Семігіна, Т.В., Лиховид, Д.О. (2015). Колективне насаження і самоорганізація територіальної громади. <i>Наук. записки НаУКМА</i> , 175, 70-74. Brown, T.J., Clark, C. (2017). Employed Parents of Children with Disabilities and Work Family Life Balance: A Literature Review'. <i>Child & Youth Care Forum</i> , 46: 857–876.

	Три автора	Автор І., Автор І., Автор І. (рік). Назва статті. <i>Назва журналу</i> , том, стор.	Семігіна, Т.В., Гусак, Н.Є., Трухан, С.О. (2015). Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. <i>Український соціум</i> , 2(53), 65-72.
	Більше трьох авторів	Автор І., Автор І., Автор І. та ін. (рік). Назва статті. <i>Назва журналу</i> , том, стор.	Levin, D.S., Woodford, M. R., Gutiérrez, L. M, Luke, K.P. (2015). Graduate Social Work Faculty's Support for Educational Content on Women and on Sexism. <i>Social Work</i> , 60 (4), 351–359.
Книжка	Один автор	Автор І. (рік). <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва.	Семігіна, Т. (2009). <i>Політика протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні: роль міжнародної допомоги</i> . Київ: Агентство «Україна».
	Два автора	Автор І., Автор І. (рік). <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва.	Лукашевич, М.П., Семігіна, Т.В. (2009). <i>Соціальна робота (теорія і практика)</i> . Київ: Каравела.
	Три автора	Автор І., Автор І., Автор І. (рік). <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва.	Семігіна, Т., Коришова, Г., Іванова, О. (2013). <i>Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги: метод. посібник</i> . Київ: К.І.С.
	Більше трьох авторів	Автор І., Автор І., Автор І. та ін. (рік). <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва.	Семігіна, Т., Бойко, А., Дума, Л. та ін. (2005). <i>Соціальні послуги на рівні громади: український досвід і перспективи</i> . Київ: Гурт.
	Книжка зі редакторами	Редактор І., ред. (рік). <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва	Семігіна, Т. ред. (2015). <i>Протидія торгівлі людьми</i> . Київ: КМ Академія. Семігіна, Т. В., Мигович І. І., ред. (2004). <i>Теорії і методи соціальної роботи</i> . Київ: Академія.
Розділ у книжці	Один автор	Автор І. (рік). Назва розділу. В кн. Редактор І. <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва, сторінки розділу.	Семігіна, Т. (2005). Фахова соціальна робота: 10 років утвердження в НАУКМА та поза нею. В кн. Гомілко О., Кірсенко М., Колодій А., ред. <i>Покликання університету</i> . Київ: Янко, 203-213.
	Два автора та більше	Автор І., Автор І. (рік). Назва розділу. В кн. Редактор І. <i>Назва книжки</i> , місце видання, назва видавництва, сторінки розділу.	Семігіна, Т., Яковлев, М. (2016). Аналіз політичного представниками системного підходу. В кн. Хома Н. М., ред. <i>Історія політичної думки: підручник</i> . Львів, Новий світ-2000, 574-592.
Онлайн ресурси	Автор І. (рік). <i>Назва матеріалу</i> . Назва сайту, електронна адреса або	Семігіна, Т.В. (2015). <i>Презентація до лекції "Сучасні соціальні служби та форми роботи за населенням у громадах"</i> . Academia.edu, http://bit.ly/1RjLU5V Державна служба статистики України (2016). <i>Кількість зареєстрованих безробітних за</i>	

		Організація (рік). Назва матеріалу, електронна адреса	<i>причинами незайнятості в 2016 році,</i> http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/rp/sz_br/sz_br_u/kzbr_g_u2016.htm
Закони, постано- ви		Організація (рік). Назва документу: тип документу, реєстраційний номер, електронна адреса	Верховна Рада України (2019). <i>Про соціальні послуги</i> : Закон № 2671-VIII, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text Міністерство охорони здоров'я України (2008). <i>Про затвердження методичних рекомендацій «Замісна підтримувальна терапія в лікуванні із синдромом залежності від опіоїдів</i> : Наказ № 645. https://zakononline.com.ua/documents/show/35713_35713 . Cedefop (2015). <i>European guidelines for validating non-formal and informal learning</i> . Luxembourg: Publications Office, http://dx.doi.org/10.2801/669676

Перелік використаних джерел

1. Войтовська А. І. *Гендерна соціалізація студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ВНЗ*. Дис. ... доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2019. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%92%D0%BE%D0%B9%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%90-%D0%86.compressed.pdf>
2. *ДСТУ 3008:2015: Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання*. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 26 с. URL: http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/3659_3008-2015.PDF
3. *ДСТУ 8302:2015: Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання*. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>.
4. Зосимов А.М., Голік В.П. *Дисертаційні помилки*. Харків: Інжек, 2004. 215 с.
5. Карагодіна О., Семигіна Т. Розвивальний потенціал досліджень у соціальній роботі // *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 березня 2020 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 49-52.
6. *Основи методології та організації наукових досліджень* / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
7. Пахомова Л. В. *Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання інноваційних технологій у професійній діяльності*. Дис. ... канд.пед.наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. Харків: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5235>
8. *Про затвердження Вимог до оформлення дисертації*: Наказ Міністерства освіти та науки України від 12.01.2017 № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#n88>
9. *Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії*: Постанова Кабінету Міністрів України від 6.03.2019 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#n18>
10. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи // *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 70-85.

11. Семігіна Т., Степурко Т. *Методичні рекомендації щодо написання магістерської кваліфікаційної роботи за спеціальністю «Менеджмент організацій і адміністрування (в охороні здоров'я)»*. Київ: НаУКМА, 2015. 75 с. URL: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9454>
12. Семігіна Т.В. Клієнти соціальної роботи як співдослідники // *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*: матеріали міжнародної наукової конференції (10 липня 2020 р.). Т.2. Вінниця: МЦНД, 2020. С.33-35.
13. Семігіна Т.В. Чи завжди цифри мають значення: Огляд парадигм дослідження у соціальній роботі // *Path of science*. 2020. Vol. 6. № 7. P. 3001-3011.
14. Чебан О. І. Філософія позитивізму та постпозитивізму в оцінювальному дослідженні // *Державне будівництво*. 2013. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/1/12.pdf>
15. Alston M., Bowles W. *Research for Social Workers: An introduction to methods*. 3d ed. London: Routledge, 2013. 280 p.
16. *APA Style Introduction* / Purdue Writing Lab. URL: https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa6_style/apa_style_introduction.html
17. Barck-Holst P., Nilssonne Å., Åkerstedt T., Hellgren C. Coping with stressful situations in social work before and after reduced working hours, a mixed-methods study // *European Journal of Social Work*. 2019. DOI: [10.1080/13691457.2019.1656171](https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1656171)
18. *Handbook of Qualitative Research* / Denzin N. K., Lincoln Y. S. (eds). 3d ed. Thousand Oaks: Sage Publications, 2005. 1210 p.
19. Helton J.J., Schreiber J.C., Wiley J., Schweitzer R. Finding a routine that works: A mixed methods study of foster parents // *Child & Family Social Work*. 2018. Vol. 23. P. 248– 255.
20. *Participatory Social Work: Research, Practice, Education* / Granosik, M. et al., eds. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019. 376 p.
21. *The IASSW Statement on Social Work Research* / IASSW. 2014. URL: <https://www.iassw-aiets.org/the-iassw-statement-on-social-work-research-july-2014/>